

עדותו של וילדר ברוך, חבר ביודנראט, שותף למעלליו. דאג להצלתו האישית ולהצלת אשתו בעזרת הכסף והרכוש הרב של יהודי זמושץ' אותו הצליח לאגור הוא וחבריו בזמן עבודתם עבור הגרמנים.

את העדות יש לקרוא לאור מידע זה ולהתייחס אליה בהתאם.

העדות על אף שהיא מגמתית ובאה "להלביץ" את מעשיו, מובאת לקורא כיון שוילדר היה מהבודדים שנותרו בחיים מלבד יושב ראש היודנראט מייצ'סלב (ממק) גרפינקל, הזכור לשימחה, שאף הוא השתמש בקשרים שתווה וכספים שאגר בזמן היותו חבר ביודנראט כדי להציל את עצמו.

מעדותה של שרה שלאפרוק מניצנים:

"הרבה נתנו כופר-נפשם בזהב ובאבנים טובות שבחלקם הגדול ירדו לכיסי אנשים מן ה"יודנראט"; אינג' ברונשטין, ממיק גארפינקל ווילדר חיו חיי-הוללות, שעה שכל אנשי הקהילה נמקו ברעב, בצער ובאימה. וילדר היה האחראי למחנה-עבודה; הס.ס. סיפקו קמח ותפוחי-אדמה בשביל עובדי המחנה, אבל וילדר שלח אותם לוורשה וקיבל הון תועפות שירד לכיסו".

עדותו של וילדר ברוך

גביית עדות במחנה טראונשטיין

העדות נמצאת בארכיון יד-ושם

וילדר ברוך נולד ב- 28.11.1907

לפני המלחמה היה מנהל חשבונות בבנק.

זמושץ' 1939 – איש לא האמין שתפרוץ מלחמה. היו לי קשרים עם פולנים כמו מנהל בנק בפולין-גוסטב שוידר קצינים בכירים ונציגי ממשל, שהיו בטוחים ששום מלחמה לא תפרוץ. יהודים האמינו בכוחו של הצבא הפולני וכן לתעמולה הפולנית – כי לגרמנים יש טנקים מנייר.

לצערי כל התקות התבדו. ב-19 בספטמבר 1939 נכנסו הגרמנים לזמושץ'. האוכלוסייה היהודית הייתה מיואשת, ידעו מה היא שנאה ואנטישמיות של הנאצים, והיו מאוד מבוהלים.

כבר ביום הראשון של הכיבוש הגרמני, משרתת פולניה המליצה לי להתנצר, חייל גרמני שדיבר פולנית, אמר לי שכל היהודים יושמדו.

הגיע מידע שהגבול בין גרמניה לרוסיה יעבור בנהר הויסלה והצבא האדום יכנס לעיר. השמחה בקהילה היהודית הייתה רבה. הסתבר שהשמחה הייתה מוצדק. היו גם הרבה צעירים יהודים ששירתו במליציה והיו חמושים.

לצערנו אחרי זמן קצר שוב הגיעה ידיעה שהגבול לא ימשיך להיות בנהר הויסלה, כי-אם יעבור

לנהר הבוג וה לעשות זאת, אפילו העמידו לרשות היהודים משאיות כדי לקחת עימם מקצת רכושם.

ליהודים שנשארו בעיר היו אלה ימים ולילות קשים. בלי הפסקה נסעו משאיות ועגלות עמוסות יהודים. נדמה היה שבבוקר כאשר יתעוררו, לא יהיה אף יהודי בעיר. כמעט כל הצעירים עזבו, אני לא יכולתי ללכת אתם בגללמשפחתי. אבי היה מעל לשבעים והחלטתי לחלוק את גורלי עם המקורבים לי, ולכן נשארתי בזמושץ'.

בסוף ספטמבר 1939

נכנסו הגרמנים שנית לעיר זמושץ'. המ"מבצע" הראשון שעשו – לגרור יהודים לעבודות כפיה. לקחו בעקר מבוגרים, מפני שנשארו צעירים מעטים. פולנים עמדו בצדי הרחוב והביטו בשמחה על היהודים ההזקנים העובדים עם אתי- חפירה

זמן קצר, לאחר כניסת הגרמנים בפעם השניה, (השטאט-קומענדאנט) – ניצב העיר הגרמני, פקד לפתוח את כל החנויות. החנויות שלא נפתחו ניפרצו על ידי הגרמנים שהחרימו את כל הסחורות.

הוקמה ועדה משותפת של גרמנים ופולנים שרשמה את כל החנויות שבעליהן ברחו והיכן שהסתבר שהבעלים עזבו את העיר עם הרוסים, מיד החרימו את הסחורות. פרט לכך הפולנים בחרו את החנויות היפות ביותר של היהודים ובלי שום קושי, תוך מספר דקות השתלטו עליהם.

כעבור מספר ימים אחרי כניסת הגרמנים נ לעיר –הקימו הגרמנים את ה- "עלטעסטער ראט" מועצת הזקנים, שהורכבה משישה אנשים. נציגי הקהילה לשעבר וגם עשירי העיר: ממק גורפינקל (יושב ראש) עזריאל שפס (סגן יושב ראש) אליהו אפשטיין, אביגדור אינלנדר, סטניסלב הרנהוט ואיצ'ה דוד שליאם.

ה"עלטעסטער ראט" המועצה עסקה באיתור כל הצעירים שנשארו בעיר ודרשה מהם לשתף עמם פעולה. בין היתר גם אני שולבתי כבעל מקצוע – לארגן את החלק המשרדי של ה"עלטעסטער ראט".

מהיום הראשון בעבודה התאפשר לי לראות מקרוב את יחס הגרמנים ליהודים.

הפקודה הראשונה של הגרמנים ל" עלטעסטער ראט" הייתה לשלם להם "קונטריבוציה" (כופר שדרשו מיהודים באיומים) בסך 10.000 זלוטי ואחרי מספר ימים הונחתה על היהודים בפעם השניה "קונטריבוציה" בגובה של 75.000 זלוטס עבור "עזרה לחורף הפולני"(דמי סחיטה אלה יזמו פולנים). סכומים (אדירים לזמנם) אלה היה קשה מאוד לגייס מפני שבעיר נשארו יהודים מעטים בעלי ממון.

ה"עלטעסטער ראט" אסף את הכספים האלה תוך הפעלת לחץ כבד וללא כל רחמים. מתוך חשש שהכסף לא יגיע בזמן ואזי יקרה בזמושץ מה שקרה בחלם.(בחלם דרשו שישלמו דמי כופר ומשלא שולמו בזמן, הענישו את כל הקהילה. כל האוכלוסיה היהודת של חלם הובלה ברגל עד הגבול הרוסי באזור סוקול. בדרך ניספו כאלפיים יהודיים).

באוקטובר 1939

הגיעה לעיר הקבוצה הראשונה של אנשי ס.ס. הם התיישבו בית הספר לכלכלה ומסחר בכפר יאנוביצה, כארבעה קלומטרים מהעיר. באותו זמן החלו הגרמנים לבנות בעיר "ארווטער שול" -בית ספר לפרשים. מיד יצאה הפקודות הראשונה של הס.ס.שעל היהודים חייבים לצייד את ה"ארווטער שול" בכלי כסף, וילונות, מפות,שטיחים וכו'.ל"מועצת העיר" היה קשה מאוד לאסוף את הדברים הנדרשים,

מפני שמכריהם של המשפחות שעזבו, שבידיהם הופקדו מפתחות הדירות הנעולות לא רצו לתת את מפתחות הבתים הנעולים.

בעת ובעונה אחת הגיעו גם אנשי הגסטאפו אשר מיד הפגינו למה הם מסוגלים קודם כל החלו לתפוס יהודים לעבודות שונות תוך כדי הכאתם במכות רצח. פעם אחת תפשו יהודי שהיה בדרכו לתפילה וטלית מתחת לזרועו – והיהודי נעלם לנצח. היה זה המקרה הראשון של רצח יהודי והדבר השאיר רושם נורא.

הדרישות הגדולות ביותר ממועצת העיר היו לגסטאפן ול- קרייז האויפטמאן ווייכענואסער (סרן)

WEIHENMEIER . לגרמנים היו דרישות אין סוף, מנייר טואלט עד ברילנטין. במשך הזמן גייסו הגסטאפו ואנשי הס.ס. שני אנשי קשר בתור מתווכים בינם לבין היהודים.

התנדבו לתפקיד אחד מסינג הידוע (לשימצה)מקרקוב וגולדהמר מביאליסטוק. שניהם זכו בפריבילגיות אצל הגרמנים והתייחסו בצורה הגרועה ביותר כלפי היהודים. עשו להם (ליהודי זמושץ' – המתרגמת) צרות מעבר למה שהגרמנים דרשו והציעו לגרמנים הצעות ותוכניות כיצד לסחוט מה שיותר מהאוכלוסייה היהודית. לכן הם אפילו לא חויבו לענווד סרטים עם מגן דוד צהב על הזרוע, על אף היותם יהודים. הם ברכו את הגרמנים במועל יד ימין ובקרואהו"הייל היטלר".

כאשר כבר אי אפשר היה יותר לשאת את התנהגותם, התחילו לחפש דרכים כיצד להיפטר מהם גורפינקל הצליח להבאיש ריחם, והגרמנים ירו בשניהם.

עד כמה גדול היה זעמם של היהודים כלפי שני בוגדים אלה אפשר ללמוד מן העובדה, שכאשר אלמנתו של גולדהמר הקימה נמצב על קברו של בעלה – הושחתה המצבה על ידי היהודים.

הגרמנים גם הוציאו פקודה כי על ה- "עלטעסטען-ראט" צריך לספק יהודים לעבודות שונות ב(פלאצווקעס) היכן שהצבא הס.ס. חנה. היהודים אולצו לממן את עבודות הכפיה של עצמם בעצמם!

הממונה על עבודות הכפיה היה סגן היו"ר של ה"עלטעסטען ראט" שפס, שישב ליד בית העירייה ושלח את היהודים לעבודות השונות. (הגרמנים באותו זמן עמדו ומיינו את העובדים לפי מראה חיצוני וע"י מישוש השרירים).

בחדש דצמבר 1939 יצאה הוראה שהיהודים חייבים לענווד על יד ימין סרטים לבנים ועליהם מגן דוד צהוב,

זמן קצר אח"כ יצאה הוראה נוספת אשר קבעה, כי ה"עלטעסטער ראט" יפוזר ובמקומו יקימו את ה"יודנראט". (מועצת היהודים)

ה"יודנראט" הורכב מאנשים שמונו ע"י גורפינקל שנשאר הי"ר של ה"יודנראט" (והרשימה אושרה אח"כ ע"י הגסטאפו). חלק מהחברים שנבחרו ל"יודנראט" כמוני ואחרים לא רצו לקחת על עצמם את האחריות של הכלל כלפי הגרמנים ולהיות חברים ב"יודנראט", אבל גורפינקל כפה עלינו לקבל את המינוי, באומרו שמתוך היהודים שנשארו – אין לו כל אפשרות לעשות בחירות למועצת היהודים ולכן חייבים אלה שברשימה המוצעת, לשאת יחד איתו בעול (וילדר משים את עצמו כמי שכפו עליו להיות ביודנראט. זאת כאשר האחרים סרבו כמו במקרה של אלי זימרמן).

בסוף דצמבר 1939 הובאו לזמושץ' כמה אלפי יהודים מ-קולו(קאלא) וולוצלבק, לודז ו-וויזזעוו. קרה מיקרה כאשר 18 יהודים (17 גברים ואישה אחת) הועלמו על ידי מפקד ה.ס.ס. בכפר ינוביצה. לאחר מכן סיפר ל"יודנראט" המפקד של ה.ס.ס. פריץ (FRITZ) מ-ברסלאו - שהיהודים הופשטו עירומים בקור העז (היה קר מאוד –כפור) שפכו עליהם מים ואח"כ ירו בהם באותה הזדמנות "הבטיח" שיותר דברים כאלה לא ישנו. (זה היה בפגישה עם נציג של ה"יודנראט")

אחרי הגזרה של ענידת הסרטים על הזרוע, יצאה פקודה נוספת שהיהודים צריכים להשתחוות לגרמנים ואם לא נהגו כך הכו אותם מכות רצח.

חלק מהגרמנים היו מכים על כך שכן משתחוים, פעם קרה לי מקרה, גרמני צעיר בגיל 16 מה"היטלריוגנט" עצר אותי על שלא השתחויתי ולא הצדעתי לו ואמר שאני צריך להיענש על כך, פתאום צץ במוחי רעיון. הסברתי לו שיש שינוי בפקודה, ואסור ליהודים להצדיע לגרמנים כדי לא להעליבם. הדבר מצא חן בעיניו והוא שחרר אותי. הפולנים שהתאספו וחיכו לראות קטע עם יהודי, נחלו אכזבה מרה.

בפעם השניה עצרו אותי שלושה שוטרים שדיברו איתי בניב לא מובן והתחילו להכות אותי בפנים. בגלל המכות – הראש שלי התנדנד מצד לצד בלי הפסקה, אחרי זה הם הסבירו לי במבטא בווארי, שהמכות הן מפני שלא הצדעתי להם.

בתחילת 1940 יצא צו חדש ממי שהיה בכיר ביותר בשם פרנק, שעל היהודים לבצע במשך שנתיים עבודות כפיה במחנות, באותו זמן החלו הגרמנים לקחת יהודים לעבודות שונות. יהודים מזמושץ' נלקחו:

1. כדי לווסט את מערכת המים

2. כדי לבנות ל.ס.ס. "ראטער שול" בית ספר לפרשים.

3. למחנה בבלזץ' שם בוצעו עבודות כדי לחזק את הגבול.

באותו הזמן העבירו אותי מהמחלקה המשרדית ב"יודנראט" למחלקה של העזרה הסוציאלית העצמית ב"יודנראט" (JSS). במסגרת תפקידי כנציג של הארגון, הייתי נוסע לעיתים קרובות לבלזץ' כדי להביא אוכל ליהודי זמושץ'. כך הייתה לי אפשרות להכיר מקרוב את חיי היהודים באותו מחנה.

המחנה בבלז'ץ היה מפוזר בכמה מקומות, ליד הגבול הרוסי, בבלז'ץ צ'סנוב ולפסם. BIELZEC CIESZANOW, LIPSK בכל עיר היו כמה מחנות. היו בהם בערך 12,000 יהודים. המפקד של המחנות היה רב סרן (מיור) דולף (DOLF) איש ס.ס. (שטורם באן פירער). במקצועו היה האיש נפח.

כפי שסיפרו עליו הוא היה ידיד אישי של היטלר ומספר כרטיס חבר במפלגה הנאצית היה 7 (כלומר היה אחד הראשונים). הוא היה רוצח אכזרי ועשה ליהודים דברים איומים. ברחוב אפשר היה לראות מזמן לזמן אנשים אחדים עם סרטים על הזרוע של ה"לאגר ראט"- מועצת המחנה (כפי שנקבע על ידי הסרן דולף), אם היה פוגש ברחוב בזמן העבודה משהו ללא סרט על הזרוע, הוא היה מכה אותו מכות רצח עד לסכנת מוות. יהודים חיו במחנה בתנאים נוראים, גרו ברפתות ובלכלוך.

בסוף אוגוסט 1940

יו"ר של ה"יודנראט" גורפינקל הצליח בעזרת איש הס.ס. פריץ, לשחד את מפקד המשטרה גלובוצ'ניק מלובלין והוא נתן הוראה לשחרר מבלז'ץ 350 יהודים. (זה היה צריך להיות עבור אלה שעבדו מהרגע הראשון) על סמך הצו הזה הוצאתי מבלז'ץ 345 יהודים. אח"כ קיבלתי.....דברים שונים (כדי לשחד משהו) ועם הצו הזה של גלובוצ'ניק נסעתי ל-ליפסם (לפי עדויות היה זה פתח למקור סחיטה של משפחות האסירים שנדרשו לשלם שוחד לאנשי היודנראט לשיחרור יקיריהם) ופניתי למנהל ה"שטורם פירער" הראתי לו את הצו בנוגע להוצאת 350 יהודים, הוא שילב את הידיים והביט עלי טוב ובטון אירוני שאל אותי, איך אני בא אליו לבקש אנשים לאחר שכבר קיבלתי אותם בבלז'ץ. הוצאתי את המכתבייה שלי נפלו ממנה 10 מטבעות זהב רוסיות. התגובה הראשונה של הגרמני היתה: מה זה? של מי זה, שלך? האם הם יכולים להיות שלי?

"בקשתך – היא עבורי פקודה", היתה תשובתי, כנראה שזה מצא חן בעיניו, הוא קם ופנה אלי, בא.

הוא הכניס אותי לתוך הקרקסטין היכן שישבו קצינים אחדים במגפיים ישנים, הראה לי ושאל אותי אם איני מתבייש ואז "התביישתי" והבטחתי להביא מגפים, מיד הוא נתן לי 50 עוד יהודים. מאז הייתי מביא לו כל מני דברים תמורת יהודים. באופן זה הוצאנו כ-1000 יהודים. תחילה לקחנו את החולים. חוץ ממני

השתתפו בפעילות זאת גם שליאם ורפפורט. כך זה התנהל עד שנודע לדולף ואז זה נפסק.

בנובמבר 1940 – המחנה בבלזץ פוזר (בלזץ' כמחנה השמדהחידש פעילותו ב-1942) חלק מהאנשים שוחררו ואחרים נשלחו לעמדות עבודה אחרות.

באותו זמן תחת הנהגתו של איש הס.ס. רופרט (ROUPERT) הקימו הקימו מפעל חדש BAU LEITUNG DER LUFTWAF שעסקה בבניית שדות תעופה. מנהל המפעל הביא מבלזץ' כמאות אנשים, ברובם יהודים זקנים ומותשים, אשר כבר איבדו צלם אנוש. האנשים שוכנו במה שהיה הקסרקטין של הצבא הפולני, שם התגוררו הגרמנים הפולנים "פולקס דויטשן",

היהודים הוחזקו תחת משמעת צבאית ותנאי מחייתם היו מאד קשים. ה"יודנראט" הורו לי ליצור קשר עם הנהלת המפעל, כדי לעזור באיזה שהו אופן ליהודים ששם. תמורת ק"ג קפה ובד עבור חליפה שחורה הצלחתי ליצור קשר עם אחד המנהלים ועוד רופא שנהג להעביר אישורים לחולים הקשים אך בינואר 1941 המחנה פוזר. (היה זה מקור לאיסוף שוחד על ידי היודנראט מקרובי האסירים)

כל רדיפות היהודים ניהל המחלק לעניני יהודים תחת הנהגתם של השודדים קולב KOLB HINS LANGENKEMPFER אבערשטורמפירער, בולמן KIELBAUM BOLMAN המשוגע ENGELS אנגלס. ברדיפת היהודים "הצטיינו" גם קצין פולני לשעבר ברנרד מרגנסקי BERNARD MARGANSKI ואיש האס.אס. פינקובסקי PINKOWSKI.

הם הטילו אימה על היהודים. האחרון הראה גם שנאה מיוחדת לשבויי המלחמה הרוסים שהיו בעיר שלנו, בכל יום הוא דרש מהם לחפור בורות וירה בכמה מהם.

במרץ 1941 – נפוצו בעיר שמועות שבעיר יוקם גטו ליהודים בשטחה של העיר החדשה "ניי שטאט". רבים החלו לירכוש דירות בעיר החדשה "ניי שטאט" ולעבור

לגור שם. רוב האוכלוסיה אכן עברה לעיר החדשה ורק יהודים מעטים נשארו בעיר (הישנה – המתרגמת). הגרמנים הודיעו בכוונה שאין מה למהר, מפני שעדיין לא הוחלט על תאריך של הקמת הגטו.

אך ב-1 באפריל כיתרו הגרמנים את העיר וכל היהודים אשר גרו עדיין בעיר נשלחו לקומורוב KOMAROW ליד זמושץ', הגרמנים השאירו בעיר רק בית אחד עבור יהודים, גרו שם יהודים בעלי המלאכה מעולים ששירתו את הגרמנים.

בעיר החדשה "ניי שטאט" לא היה גטו של ממש כמו בערים אחרות כי גרו שם גם נוצרים. המושג גטו התבטא בכך, שליהודים מותר היה לגור אך ורק במקום הזה.

באותו זמן אצל הגרמנים היה ניתן להשיג הכל תמורת שוחד. הביטוי הראשון של כל גרמני ליודנראט הייתה "האם אתה יכול לדאוג לי, לספק לי". כך פרוחה שיטת השוחד.

כדי להדגים איך עבד העקרון של "תן וקח" אתן דוגמא כדלקמן: התקציב של ה"יודנראט" הורכב ממיסים שהוטלו על יהודים: בסך של חמשת-ששת אלפים זלוטס לחודש, הוצאות לבעלי תפקידים ומתנות עבור הגרמנים הסתכמו ב-100,000 זלוטס לחודש (חליפה עלתה 400-500 זלוטס ולחם עלה 5 זלוטס) כדי לכסות את הדפיציט(החסר) העצום הזה, קיבל -קרמזלאנצווירט רפקה REPKE מתנות כמו יהלומים ופרוות ובתמורה העביר ל"יודנראט" מצרכי מזון מעל למיכסה, איך שבא לו. את מצרכי המזון העודפים (היודנראט מכר את נמצרכים שנועדו לאוכלוסיה - העורכת) מכרו, ובכספים שקיבלו כיסו את הגירעון התקציבי.

בחדש מרץ 1941 ה"באו לופט וואפה" פתחו אתר חדש. האתר החדש, נוצר בעצם, כדי שהגרמנים יוכלו ללחוץ ולסחוט יותר כסף מהיהודים. הפועלים במחנה זה נלקחו מזמושץ' איזביצה וקומורוב. תושבי זמושץ' היו חוזרים הביתה אחרי העבודה. ה"זרים", כלומר תושבי ערים האחרות, כ-300 איש היו לנים במקום ובשבת

אחר הצוהריים היו מסייעים אותם הביתה עד יום שני בבוקר. בעבודה הזאת לא חסכו במכות. במיוחד, הצטיין בנתינת מכות רופרט RUPERT עצמו.

קיבלתי משימה מה"יודנראט" ליצור קשר עם מנהל האתר כדי לשפר במידת מה את התנאים של היהודים שעבדו במקום. המחיר היה חליפות, נעלים, יהלומים קטנים, גרעיני קפה וכד'. האוכל במקום היה די טוב. הקהילה שילמה עבור כלכלת של כל פועל יהודי תשלום 1.60 זלוטס לאדם ליום (עבדו שם כ- 800 איש) המנהל של "באו לייטוג" ביקש מהיודנראט לצמצם את האוכל לפועלים, כי חששו שמא יתגלה הדבר. האתר הזה היה נחשב לאחד מהטובים יותר. יהודים הרגישו שם חופשיים יותר. אחדים עסקו במסחר. בכדי להדגים את התנאים באותה עת אביא דוגמא כדלקמן:

ביולי 1941, עובד ידוע עבר לבד מפלצובקה. לשניה. רופרט לא היה באותו זמן וממלא מקומו היה שטולברג. וכאשר הדבר נודע לשטולברג, הוא החל להכות את היהודי מכות רצח ללא הפסקה. באותו זמן שכבתי חולה. באו אלי, ואמרו שאני מוכרח ללכת ולהציל אותו, כי אם לא שטולברג יהרוג אותו. לקחתי שתי מטפחות משי בתיק והלכתי לשם. כשהגעתי, ראיתי את היהודי שוכב מוכה על הרצפה ובקושי חי. נכנסתי לשטולברג, הזכרתי לו שהבאתי לו בפעם האחרונה חליפה ושהוא ביקש ממני מטפחת שהבטחתי להביא לו. ובאומרי זאת הנחתי בפניו את שתי המטפחות לבחירה מה שימצא חן בעיניו. שתיהן מצאו חן בעיניו והוא לא יכול היה להחליט איזו לבחור. ואז אני אמרתי לו, אולי אתה רוצה לקחת את שתיהן, הוא נבוך והיה מאוד מרוצה, ליווה אותי החוצה והגענו למקום שהיהודי המוכה שכב ושטולברג אמר לי שהוא חייב להרוג אותו במכות.

שכנעתי את שטולברג, שלא ישיג דבר אם יהרוג את היהודי. בקושי רב הצלחתי להניע את שטולברג שהוא שלא להרוג אותו. אז החליט שטולברג להטיל עונש אחר - על היהודי לשכב כל היום מכוסה בכל השמיכות וללא מים. באותו יום היה חם מאוד.

ברגע האחרון הוא התחרט מפני שהוא היה צריך ללכת וחשש שלא יבצעו את העונש. רק אחרי שהבטחתי לו שעד הערב אני לא אלק, ואשמור שפסק דינו יתבצע במלואו. כאשר שטולברג עזבת הורידו מהיהודי את השמיכות ונתנו לו מים, וכאשר

השומרים הודיעו ששטולברג מגיע, היו מכסים אותו. (הסיפור הזה מספר וילדר כדי להראות את הדברים הטובים שעשה - העורכת).

בכלל שנת 1941 הייתה השנה השקטה ביותר אצלנו בזמושץ' ולמרות כמה מקרים קיצוניים, זמושץ' באותה התקופה היתה "גן עדן" בהשוואה לערים אחרות.

בסוף שנת 1941 שודר נאומו של היטלר, בו אמר, "אנחנו נעקור את היהודים מאירופה" דברים האלה גרמו ליהודים אי שקט ונתנו לו פרשנויות שונות. חלק אמרו שמדובר בחיסול כלכלי, אחרים חשבו שמדובר בעבודות כפיה קשות. אף איש לא העלה בדעתו שמתכוונים לחיסול פיסי ממש.

שלטה גישה כללית נאיבית שיצליחו לשרוד את המלחמה. יהודים עסקו בחישובים מה אורכה של החזית, כמה חיילים נופלים בכל רגע ועשו חישובים כמה זמן יקח עד שגרמניה תישאר ללא חיילים. אני הייתי בין אלה שהתייחסו בפסימיות לכל החישובים האלה. וסיבות להיות פסימי היו מספיק.

הנה למשל, הגיעה, בסוף דצמבר 1941 גלוית דואר מקולו ששלחה ממשפחה יהודית מתושבי זמושץ' לשעבר שבתוך הטקסט שובצו בכל מיני עמודות שלוש מילים (למוות, הולכים, אנו, גז) SMIERC, IDZIEMY, GAZ איש לא הבין אז במה מדובר אבל לא חלף זמן רב וב-מרץ 1942, פתאום הגיעה ידיעה מלובלין שבוצעה שם "אקציה" שנמשכה 7. מפולנים שבאו מלובלין נודע, בשיחות טלפון, שהגטו כותר כולו ומוציאים את היהודים לתוך בורות שהוכנו מראש. שהילדים נזרקים לתוך בורות מוכנים והם נרצחים על ידי זריקת רימוני רסס לתוך הבורות. מיד אחר-כך הגיעה הידיעה שאותה "אקציה" תבוצע גם באיזביצה.

(אחר כך) הודיעו מאיזביצה כי ה"אקציה" מבוצעת רק נגד יהודים מפולין. וכי ביהודים צ'כים וגרמנים שהיו באיזביצה ושהיה להם סימן מיוחד, מגן דוד צהוב על החזה מצד ימין, לא פגעו. ידיעות הללו גרמו למסקנה כי הגרמנים שונאים בעיקר את ה"אוסט יודן" והיות ואיזביצה היא עיירה מלוכלכת, צריכים היהודים הגרמנים להפוך אותה לעיירה נקיה ותרבותית כמו בגרמניה.

הרבה משפחות מאיזביצה שלחו איכרים לברר לאן שולחים את האנשים, כמובן שילמו להם הרבה עבור כך. אח"כ הם חזרו וסיפרו שראו בכפרים שונים עובדים יהודים וביניהם גם יהודים מאיזביצה. בעקבות הידיעות הללו התחלנו להתכונן כי התור שלנו מתקרב. פועלים שעבדו במקומות עבודה "טובים" (בעקר אתרים צבאיים) השתדלו לקבל אישורים מיוחדים שהם עובדים לטובת הגרמנים. "ווער מאכט" זה אמור היה להציל את המשפחות של המועסקים. (שוב היה זה פתח לסחיטה של אנשי היודנראט והעדפת מקורבים ובני משפחה - העורכת).

ב-11.4.1941 בשעה 13.30 בצהריים, התפשטה ידיעה כמו זרם חשמלי שב"נישטאט", כי לגטו בעיר החדשה נכנסו שוטרים. בשעה 14.00 בצהריים לערך, נכנסו אנשי גסטאפו עם נשק אוטומטי בידיהם. הם אספו את כל החברים והבכירים של ה"יודנראט" ואת המשטרה היהודית. מפקד הגסטאפו שוברט פנה ליושב ראש היודנראט: "מר גורפינקל" – היום צריכים לעזוב את זמושץ' 3000 יהודים. עובדים כשירים וגם לא מועסקים, אתה תאסוף את כל ה"יודנראט" החברים המשטרה והבכירים, שיעזבו את הבתים ויודיעו על כך, כי אם אנו נעשה זאת זה יהיה חמור בהרבה. היו"ר של ה"יודנראט" שלח קבוצה לשכנע את שוברט שיחזור בו מההוראה (וכאן התגשמה ה"נבואה" של כמה אנשים וגם שלי, שהאישורים הם רק סיבה להטעייה). אנשים שהיו להם אישורים, הלכו בעצמם למקום האיסוף. הם היו כה רבים, עד כי מפקד הגסטאפו אמר בעצמו שזה מספיק. ספר 3000 יהודים. הגרמנים לקחו מהם את האישורים וקרעו אותם. זה נמשך עד 18.00 לפנות ערב, אז המפקד של הגסטאפו שוברט קרא לאנשי הגסטאפו ואמר להם "עכשיו נערים שלי, לאנוס ולענות".

ואז החל ה"טיול" בין בתי היהודים. מכל עבר נשמעו יריות, וקולות פרא. אלה היו ה"נערים" שאנסו ורצחו את הקהילה היהודית המעונה והמבוהלת. היו"ר של ה"יודנראט" גורפינקל, שפס, בלומשטיין ודר' רוזנמן (מומחה למחלות מין שהגרמנים טופלו אצלו) הצליחו להוציא יהודים אחדים. בערך ב-19.00 בערב התחילו להוביל את היהודים לתחנת הרכבת. גרתי כ-200 מטר מפויפס-טראקט. שמענו בכי ויריות, רצייתי לצאת לרחוב לראות מה קורה, אבל הנוצרים שגרו באותו בית לא הרשו לי לעשות זאת ואמרו שבחוץ נמתרשים דברים מחרידים. אנשי הגסטאפו לקחו כמה

מפקידי ה"יודנראט" ואילצו אותם לאסוף את הגויות שהיו מוטלות בדרך לרכבת ולהעמיס אותם בקרונות, יחד עם האנשים החיים. אנשים שעזרו בהעמסת המתים, סיפרו על מקרה גבורה של שלמה (שלוימה) לוכסמבורג (ידיד שלי), בזמן שהעלו אותם לעגלות, הגסטאפו ירה על ילד שלו, שלמה שנתן לגרמני שירה בבנו, סטירה לחי מצלצלת. הוא נורה במקום, וגופתו נזרקה אל תוך הקרון.

למחרת, ה- 12.4.41, השכם בבוקר שלחו את הטרנספורט. באותו יום ב6.00 בבוקריצאה הוראה להרחיק כל שריד לשחיטה. אני הייתי אחד מאלה שאספו את הגויות מבתיהם. עמדתי על עגלה שלתוכה זרקו את גויות הנרצחים. חלקם, פניהם הושחתו ללא הכר כי הם נורו ממרחק קצר. האנשים נורו בלילה, הרבה קרובים יחד. זכור לי שזרקו לעגלה את גויותיהן של אם ושני ילדיה התאומים, בני שנה בערך. ביום זה הביאו לקבורה בבית העלמין יותר מ-300 יהודים. אחרי העבודה הזאת הייתי מלוכלך בדם, ולהיכן שהלכתי השארתי סימני דם.

למחרת בבוקר בעיר החדשה "ניי-שטאט" היכן ששלט המוותביקר שטולברג.

גם המפקד הבכיר בולמן BOLMAN ביקר בעיר החדשה "ניי-שטאט" ואמר לי"ר של ה"יודנראט" גורפינקל שבמספר היהודים ש"פונו" אתמול, יכולים הגרמנים ליישב עיירה קטנה.

אחרי מספר ימים חזר מבלזץ' בחור צעיר שהסתתר מתחת לקרונות וראה הכל. הוא סיפר שלאחר שהביאו את האנשים לבלזץ' הפשיטו את כולם ערומים, לנשים גזזו את השער ואח"כ שלחו את כולם לתאי הגז והמיתו אותם, לכולם כבר היה ברור שה"אויסזידלונג" הגירוש היא דרך בטוחה למוות. (וילדר אינו מספר שהדבר שהיה ידוע לאנשי היודנראט הם בחרו להעלים משאר היהודים !!! - העורכת)

הגיעו טרנספורטים של יהודים מצ'כיה ומגרמניה. מיד לאחר בואם במאי 1942 היה ה"אויסזידלונג השני שבוצע ע"י ה"ארבייטס-אמט" בעזרת המשטרה היהודית של איזביצה. אותי בדרך כלל אספו במקום שהאינספקטור של ה"ארבייטס-אמט" היה בודק את המסמכים של כולם וכל אלה שלא עבדו, או שעבדו עבודות עבור הצבא, או זקנים, לקחו אותם לאוהלים מחוץ לעיר, היכן שאספו גם יהודים מערים אחרות, כדי לגרש אותם. ב"אקציה" הזאת אחדים מהחברים ה"יודנראט" והמשטרת

היהודית ש. בלומנשטיין ושמחה פלדשטיין "הצטיינו" בעזרתם לגרמנים ע"י חיפוש אחר אנשים מבוגרים ל"אויסזידלונג" לגירוש. (דרך אגב – נורו אח"כ ע"י הגסטפו).

ביוני 1942 – הגרמנים אספו את כל ה"יודנראט" ואת כל הבכירים של הקהילה, נאספו אנשי הגסטפו המשטרה והמנהל של המחלקה ל"אויסזידלונג" הגירוש וקרומונאל סקרטאר קוב KUB- בראשם, שירה באויר ואמר: "אתם כלבים עצלים הישנים כל הזמן" ודרש מכולם לרוץ הלוך וחזור וירה בלי הפסקה האויר.

כאשר זה נגמר, הוציא רשימה של 18 איש שחזרו מלמברג (אחרי שהגרמנים כבשו את למברג) כך נודע להם על המסירה של השוטר היהודי לייזר שולץ שעבד אצל הגרמנים כאיש סודם, והלשין כי האנשים הנ"ל הם קומוניסטים וחייבים להמסר לגרמנים. אנו כאילו הלכנו לחפש אותם והתיעצנו מה לעשות, עשינו לעצמנו דין וחשבון מדוייק, אם נביא את האנשים נהיה בצד של הגרמנים ואם לא נביא את האנשים, ידענו מה תהיינה התוצאות. מצאנו דרך שלישית, התעכבנו יותר מחצי שעה וחזרנו, אמרנו שהאנשים אינם, הגסטפו, בעזרתו של לייזר שולץ התחילו בעצמם לחפש את האנשים ועצרו 15 איש מהרשימה והיות וחסרו להם עוד 3 אנשים (להשלמת) הרשימה, לקחו כעונש חבר ה"יודנראט" לייב רוזן ועוד 2 עובדי אורח מקריים. הובילו אותם מחוץ לעיר וירו בהם. בזמן חיפוש האנשים הגסטפו ירו "לשם ספורט" בתוך הבתים ב-20 יהודים באופן מקרי. אח"כ הסביר קולב ב"יודנראט" שאם הם (הגרמנים) צריכים לבצע דבר מה לבד, בסוף אנו צריכים לאסוף את המתים. קחו את התוצאה ואספו את אלה שירו בהם באופן מקרי.

ביולי 1942 הגרמנים עשו את האקציה השלישית והגיע במיוחד קומיסר מהמחלקה לגירוש ל"אויסזידלונג" קומיסיה" בלובלין אמון גט AMON GET הם דרשו 2000 יהודים ואם לא הם ייקחו את ה"יודנראט".מיד התנדבו 250 איש להתייצב (עובדה זו מופרכת לגמרי. כיצד התנדבו 250 במקום אנשי היודנראט. יותר סביר שאנשי היודנראט - העורכת).

בחיפוש עזרו להם פולנים רבים. חלקם הראו להם היכן יהודים מתחבאים וחלקם ירו ביהודים במקום. אני ראיתי איך אישה פולניה מבוגרת, הצביעה על מקום בגן

בין השיחים בו שכבו במחבוא, סבתא ושני נכדים, שהגרמנים ירו עליהם בו במקום ואח"כ היא הובילה אותם הלאה.

הגרמנים לא היו מרוצים מתוצאות המהלך של הגירוש "אויסזידלונג אקציה" וכעונש הם אספו את כל חברי ובכירי ה"יודנראט". את החלשים הזקנים ואת אלה שנראו לא טוב ושילחו אותם. ערכו רויזיה בבית הקהילה, במקום שהתחבאו הרבה אנשים זקנים וכל מי שמצאו לקחו ל"אויסזידלונג" לגירוש. אני רוצה כאן לספר עובדה שבאה להצביע על אופי התנהגות של יהודים. באותו זמן חבר ידוע ב"יודנראט" (מלובלין) שבדרך כלל התנהג כאדם שקט ועדין, בזמן האקציה לקחו את אשתו, הוא ניגש ליו"ר גורפינקל וביקש ממנו להציל את אשתו ואמר כי בתמורה הוא מוכן להראות היכן אביו ועוד אנשים זקנים מתחבאים.

אחרי האקציה בא אמון גט ל"יודנראט" ואמר שהוא לא מבין למה אנשים לא מתייצבים ל"אויסזידלונג" לגירוש והוא גם לא יודע מי יוצר כזאת פניקה שהאנשים נשלחים לשרפה בקרמטוריום: אנחנו לא רוצחים אנשים! היות ויש לנו הרבה מבנים רוסיים, אנו שולחים לשם אנשים, אפילו נשים זקנות יכולות גם לשאת לבנים.. ולבסוף כעונש הוא דרש להביא 25.000 זלוטס תוך שעה והבטיח ע"י כך שבפעם הבאה הוא ישלח עם הטרנספורט גם כמה מה"יודנראט". כדי שהם יראו במה האנשים מועסקים, לחזור ולספר זאת.

באוגוסט 1942 יצאה שוב הוראה חדשה שליהודים צריך להיות הסימון "Y". ממלא המקום של המפקד הגסטפו לעניני יהודים האנס לנגקמפר HANS LANGKEMPFER במקצועו מסגר, אדם רע ושונא יהודים, היה בא לכל מקום עבודה במחנה ומסתכל על כולם ובודק אותם וכל מי שמצא לנכון הוא הוציא לו כרטיס"Y. איך נראתה (בפועל) הפרוצדורה של הוצאת הכרטיס אני אדגים ע"י מקרה לדוגמא: פגשתי אישה צעירה בערך בת 23-24 שנים, בריאה שלא נתן לה כרטיס "Y" מפני שהידיים שלה היו עדינות מדי....

באתו יום יצאה גזירה חדשה בנוגע לכך שיהיה רובע ליהודים בלבד. לנוצרים אסור יהיה לגור בו. זה היה ב"ניישטאט" בעיר החדשה, בצד ימין, ומאז הצד הימני של ה"ניישטאט" היה יהודי והצד השמאלי היה נוצרי.

אחרי שהוציאו את ההוראה לכרטיס ה"Y" יצאה פקודה נוספת, שכל מי שלא קיבל את כרטיס ה"Y" הם זקנים (שבכלל לא באו בחשבון בהוצאת כרטיסים). ועליהם

לעזוב את זמושץ' ולעבר לאיזביצה. ניתנה להם הרשות לקחת אתם את כל רכושם. הרבה אנשים זקנים וכמה שלא קיבלו את כרטיס ה"Y" נסעו בעגלות לאיזביצה ואחרים התחבאו.

הצפיפות בעיר החדשה "ניי שטאט" אחרי שהעבירו את היהודים לצד ימין הייתה גדולה מאוד. התחילו לדבר על כך שהגטו יוקף בגדרות תיל, לעבודה היו מסייעים בעגלות סגורות, לא כפי שנהגו עד כה שכל אחד יכול היה להגיע ביחידות.

זה לא נמשך זמן רב ב-16 או ב-17 באוקטובר 1942 בשעה 5.00 בבוקר כל הצד הימני של ה"ניי שטאט" העיר החדשה, כותר ע"י הגסטאפו- משטרה. יצאה הודעה כי זמושץ' תהיה "נקיה" מיהודים וכל היהודים, ללא יוצאי דופן, חייבים לעזוב את העיר. התאספו כמעט כולם והובלו ברגל לאיזביצה. בעיר הושארו כ 60/70 יהודים (רק צעירים) ABWIKLUNGS- KOMANDE והשאירו גם את היו"ר של ה"יודנראט" גורפינקל והסגן שלו שפס ורוזנמן. היהודים הובלו לאיזביצה מ-9.00 בבוקר עד 5.00 אחה"צ (תחת) שמירה של הגסטפו שנסעו מאחור במשאיות עם מכונות ירייה ומדי פעם ירו על הצועדים. כמה קורבנות נפלו, קשה להעריך. בכל מקרה הדרך הייתה נרועה בגוויות של יהודים.

בין הצועדים היה גם אבי, יהודי זקן בן 74 שנה. אחרי ק"מ אחד הוא נשכב על האדמה ואמר לגרמני שאינו יכול ללכת יותר, "בבקשה תהרוג אותי" התשובה הייתה מכות על הראש. בעל עגלה מוכר, אלייסברג, שהוביל בעגלה מספר חולים הגיע מהר והעלה אותו על העגלה.

איזביצה הייתה מלאה ביהודים מכל הסביבה, הגרמנים אמרו שהם רוצים להקים באיזביצה "עיר יהודית". הבתים הקטנים היו מלאים באנשים. רבים התגוללו ברחובות. אחרי שלושה ימים הגסטאפו מלובלין ערכו "אויסזידלונג" גירוש של כמה אלפי יהודים (בערך 4000) לבלזץ'.

בגירוש ירו הגרמנים ב 500-600 יהודים, אי אפשרי לתאר מה מתחולל בכזה "אויסזידלונג" גירוש. יריות כל הזמן, מכות וקולות פרא "בוא!" " מצאתי אותך!",

הרדיפות, היריות והמכות הביא את האנשים למצב של שיגעון. אחרי הגירוש הצפיפות הייתה עדיין גדולה, עד כדי כך, שאנשים שכבו ברחובות.

ה"אפיקלונגס-קומנדו" שהושארו בזמושץ' והיו כל הזמן תחת השגחת הגסטאפו והמשטרה – עבדו ימים שלמים במיון הרכוש היהודי שנשאר. אנשי הגסטאפו דרשו שאת הדברים היותר יפים ישאירו עבורם וישלחו לדירות פרטיות. אנשי הגסטאפו ישבו כל הזמן אצל יינן פולני WINIARCZYK והשתכרו. מהקמח שנשאר בדירות היהודים הגרמנים אפו חלות לבנות. באכילת החלות חשבנו על כך שאלה הימים האחרונים שלנו. הגרמנים אמרו לנו שאנו עובדים חרוצים.

בין הדברים שמצאנו היו שני ארגזים חדשים עם כלי פורצלן. אני ועוד אחד קיבלנו הוראה להביא זאת לגסטאפו. אחד שאל: אתה עדיין חי? ענית לו שאמרו לי לעבוד, אז אני עובד. הוא ענה לי "זה לא יהיה עוד זמן רב." אחרי 4-5 ימי עבודה, בערב באו הגסטפו, אספו את כולם בכיכר ובחרו בגורפינקל, שפס ורוזמן עם המשפחות והובילו אותם למרתף הגסטאפו. אח"כ לקחו לשם גם את המשפחות של בעלי המקצוע, שחיו עדיין בבית היהודי היחיד בעיר. אלה היו אנשים שידעו את הסודות שלהם. לכולם הם הבטיחו מוות "קל" בירייה, אח"כ כנראה הם שינו את דעתם שהם יצטרכו אותם עוד, ושלחו אותם לאיזביצה. באותו ערב, היינו כמה אנשים, ברחנו דרך הגן לאיזביצה, שם פגשתי את אבי. בבית חולים, חולה בדלקת ריאות, בלי תקווה. הרחובות היו מלאים ביהודים ובאוויר הרגישו את ה"אויסזידלוג" הגירוש. כיון שלא רציתי כי אבי ימות מקליע גרמני, פניתי לרופא כדי שהוא יביא למותו של אבי ב"זריקה". הרופא ענה לי שלמרות שהוא חושב שבכל רגע עלולה להיות אקציה והוא יודע שהראשונים שירצחו הם החולים בבית החולים, בכל זאת הוא אינו יכול לעשות זאת. אבי אמר לי שהוא כבר קרוב למוות ואדאג להציל את עצמי, "אולי תישאר בחיים ותוכל פעם לספר מה התרחש איתנו".

אני ואשתי, מכר של צוויליך ועוד מכר שלו השגנו "ארישע פאפירן" (לתעודות גרמניות והתכוננו לברוח. עמדתי כל היום ליד הדלת בחדר שאבי שכב ולא יכולתי לגשת להיפרד ממנו, ביודעי שתוך זמן קצר הוא ייהרג מקליע גרמני.

ב-26 באוקטובר 1942 בערב הורדנו ארבעתנו את הסרטים מהזרוע ומצוידים ב-2 ליטר ספירט ברחנו לוורשה. המסע נמשך עד למחרת ב-16.00 אחה"צ.

בכל הדרך היו "פולקס דוייטשן" גרמנים שגרו בפולין, הביטו לכל אחד בעיניים בידיע שמאיזביצה בורחים הרבה יהודים לוורשה כדי להציל את עצמם. את אלה שזיהו מיד ירו בהם. העצבנות הייתה רבה מאוד. מסביב היו רק פולנים, תרים אחרי יהודים בעיניים. הייתה תחושה של גירוד על הזרוע במקום שענדנו את הסרטים שרק לאחרונה הסרנו. כדי להרגיע את העצבים, אני כל הזמן שתיתי משקה חריף.

וורשה

כשהגענו לוורשה שכרנו שתי כרכרות, בראשונה נסעתי עם אשתי ובשניה החבר שלי והמכר שלו. על גשר פונייאטובסקי, העגלון הסתובב אלינו ונד בראשו, (זה היה סימן הראשון של סחיטת כספים) כשהגענו למלון שאלתי כמה עולה הנסיעה, העגלונים דרשו 400 זלוטי (זה היה הרבה כסף, כמו 10 רובל רוסי מזהב) לתשובתי שזה יקר, באה תשובה ש"אתם הצלתם את חייכם וגם אנו רוצים לחיות ותודו לאל על כך". כשהגענו למלון למרות שהראנו את המסמכים הגרמניים, הכירו שאנחנו יהודים, ובעל הבית אמר לנו שמקסימום אנו יכולים ללון שם לילה אחד או שניים, מפני שיש ביקורות תכופות של המשטרה.

בוורשה לא היו לנו מכרים, בעיר היינו זרים, היו לנו רק שתי כתובות, לי הייתה כתובת של מכר-מהנדס ולחבר שלי הייתה כתובת של מפקד פלוגה פולני שהיה באותו זמן באיזביצה ניצול מהשבי הרוסי. בזמנו נתן לו אוכל בגדים והחביא אותו, והפולני הבטיח לגמול לו על כך. כאשר הגענו למפקד הפלוגה הינץ הוא פתח את הכספת ואמר, קח כסף כמה שאתה רוצה, אבל דירה לגור איני יכול לתת, כי אני פוחד להסתכן.

לעומת זאת, המהנדס הכניס אותנו למכרה שלו, גויה חברה בתנועת המחתרת מזמן פילסוסקי, אשר עבור כסף רב הסכימה שנשאר ללון לילות אחדים והבטיחה לצייד אותנו במסמכים מתאימים לוורשה. אחרי שלושה ימים היא ביקשה מאתנו לחפש דירה ונתנה לנו כתובת של מלון ברח' זלוטה.

בזמן שישבנו בערב במלון וחשבנו מה נעשה בהמשך, נכנסו לחדר שני גברים והציגו עצמם כנציגים של המשטרה היהודית ודרשו לראות את המסמכים, לאחר שראו את המסמכים שלנו, שהיו כולם דומים, הם לקחו אותם ואמרו לנו להתלוות אתם למשטרה. כאשר אני התחלתי לבקש מהם שישאירו אותנו במלון, אחד מהם אמר

"אתם לא תשחדו אותי, יש לי מספיק כסף, אישה ושני ילדים, וזה לא הסוף וגם "חברה" יהודייה. אחרי הרבה מאמצים שכנעתי, הצלחתי לשחד אותם ב- 2000 זלוטי ועט "פרקר" מוזהב אבל בתנאי שמחר נעלם מהמלון.

למחרת קיבלנו דירה במוקוטוב. הבעלים ידעו שאנחנו יהודים. וכפי שנהוג אצל הפולנים, בערב הראשון הרמנו כוסית לכבוד השכנות ותחת השפעת האלכוהול בעל הבית הביע את הסכמתו בצדקת מעשיו של היטלר לגבי היהודים. אחרי זמן מה, ראינו שאנו לא יכולים לגור שם כולנו. אני והחבר שלי הלכנו לדירה אחרת ושם השארנו רק את הנשים.

סוף נובמבר 1942 באחד הבקרים באו שני שוטרים לדירת הנשים ולאחר בדיקת המסמכים, אמרו שהם יודעים בבירור שהן נשים יהודיות ואם הם לא ישלמו שוחד הם ילשינו עליהן לגרמנים. למרות הכחשותיהן, הם ענו שהם יחכו לשני הגברים ואצלם יהיה קל להוכיחם הם יהודים או לא.

זה עלה כסף רב, והם הלכו, אחרי כמה ימים שוב באו מהמשטר לצוויליך. שוב זה עלה כסף ושוב היינו ארבעתנו ללא דירה.

בעזרתו של מכר פולני קיבלנו דירה אצל אישה מבוגרת ברח' "ניי וולט". היא ידעה שאנחנו יהודים, גם בן אחותה גר אתה, הוא היה מלצר, אלכוהליסט מבוגר שעבד בקואופרטיב של עתון מחתרת פאשיסטית. לעתים קרובות היו מקרים שהגוי המלצר היה מבקש מאתנו כסף לאלכוהול וכדי לא לקרוא ל"זאב מהיער" היינו חייבים לתת כסף. כך שחוץ משכר הדירה, היינו צריכים לשלם גם מס לשתיין.

באותו זמן פגשתי איש זקן מזמושץ' עסקן מפ.פ.ס. סנדלק SENDLAK מכר שלי, שעדכן אותי כי בוורשה קיימת אירגון (מתנועת השמאל) העוזר ליהודים בצד הארי הן מבחינה כלכלית וכן בהכנת מסמכים. הוא הציע לי להקים ארגון של יהודים שיחפש יהודים מזמושץ' שזקוקים לעזרה.

תוך זמן קצר אספנו יותר מ-160 יהודים מזמושץ' ואזור לובלין (היו גם יהודים מוורשה ומלמברג שהודיעו שהם מזמושץ') כל אחד קיבל אישור שהוא יוכל לקבל תמיד עזרה כלכלית 500 עד 800 זלוטי. בשיא האקציות עמדו עסקנים פולנים ויהודים של תנועת השמאל שעבדו בשמות אריים (הנריך ויקטור מיקולי) הארגון

שילם בנפרד לחברים שלו כ-2000 זלוטי לחודש ולאחרים 1000 זלטי. אני גם קיבלתי להפיץ חומר קריאה לא חוקי של WRN בין היהודים והפולנים בכדי להרים את המורל.

תנועת המחתרת הייתה חזקה מסועפת ומאורגנת, סיפקה מסמכים וכסף, כל הפולנים שעבדתי איתם לא ידעו שאני יהודי ואיני יודע מה היו חושבים או עושים אם היו יודעים זאת.

אחרי זמן מסויים נתנו לי דירה לחוד. לנשים ברח' זשוכאווייה 8. אצל אלמנת מפקד פולני, לאחר שהנשים כבר גרו אצלה יומיים טלפנתי לבעלת הבית כדי לדעת מה נשמע, היא ביקשה ממני לבוא אליה בקשר לעניין דחוף. בבואי לשם היא באה אלי בטענות כי הכנסתי אליה שתי נשים יהודיות וזה יכול להביא עליה אסון, כי לבנין באים לעתים קרובות גרמנים.

שאלתי אותה מהיכן היא יודעת שהן יהודיות, הרי יש להן מראה ארי? ואז היא סיפרה לי שבערב הראשון כאשר הן הגיעו, "ישבנו ושוחחנו, אני הראתי להן תמונות של המשפחה וביניהם תמונה של ילד" ואז אישתי אמרה וזה מתורגם מאידיש, "ילד מתוק" JAKIE SLODKIE BOBO ואם היא הייתה פולניה – הייתה אומרת MILY DZIEIAK. דבר לא עזר, הייתי צריך לקחת את הנשים אלי לרח' "ניי וועלט" והיו שם תנאים קשים.

גרנו עד מרץ 1943, בעלת הבית אמרה לנו לעתים קרובות, שהשכנים יודעים שאנו יהודים ושיכולים להגיע מהגסטאפו. במילה אחת כל הזמן – פחד. במרץ 1943 הצלחתי לקבל דירה נפרדת עבורי ועבור אשתי ברח' טוורדה 16 והחבר שלי והמכר שלו קיבלו מרתף בר' זלוטה 54. באתו זמן קיבלתי עבודה בחברת בניה אצל מהנדס סטדלצקי שלא היה לו מושג שאני יהודי. היה לו מוזר שיש לי ענין רב בעבודה. הוא הסיק מכך לפי שמי WOJTEK NOWICKI זאת אומרת שהמוצא שלי בטח מהפרנקיסטים ובטח יש לי דם יהודי.

זה שעבדתי בחברה הזאת וזה שכמה שכנים ידעו שאני מתעסק עם חומר קריאה לא חוקי, יצרה סביבי אווירה שאף אחד לא חשב לחשוך בי שאני יהודי. בעיסוקי בהפצת חומר הקריאה הלא חוקי, כל הזמו אילץ אותי לשתות בכדי להיות ראש

קטן. שהפחד יהיה קטן יותר. בשכנות אלי באותו בנין גרו עוד כמה יהודים על מסמכים אריים. אחד הרגיש זאת אצל השני והודו בכך. כאשר התחילה ההתקוממות באוונצווטוק חיסול היהודים בגטו וורשה, מצב הרוח בין היהודים שהיו על מסמכים אריים, היה מתוח, בעוד שבקרוב האוכלוסייה הפולנית, הייתה שמחה רבה.

פעם אחת עצר אותי עובד בשם שוורץ מהעבודה ושאל האם אני ראיתי איך יהודים קפצו (למותם) מקומות עליונות. ביום מסוים כשבאתי לעבודה אשתו של המעסיק שלי הזמינה להרמת כוסית ליקר, לשאלתי לכבוד מה אנו שותים? היא ענתה לכבוד זה ששורפים את הפשפשים ברח' נאלבק. בראותה את חוסר ההנאה וההתלהבות שלי, היא הוסיפה ש"היהודים הם מפגע בריאותי בגוף הפולני ורק היטלר פותר את הבעיה בסדר. אמת שהפתרון הוא מלוכלך ואנו הפולנים צריכים להיות מרוצים שאחר עושה את העבודה עבורנו".

באחד הלילות של יולי 1943 בערך ב-2.00 בלילה העירו אותי צעדים כבדים ונקישה בדלת לשאלה מי זה? ענה שומר הבית, שאפתח, כי נמצאים שוטרים בבית, לא במקרה לא היה אור. פתחתי את הדלת ונכנסו פנימה חוץ משומר הבית שני דיירים שסיפרו כי במשך זמן קצר הם הבחינו בדיירת בכניסה השניה שיש לה רק ילד אחד, נושאת הביתה סלים מלאים אוכל. בעריכת ביקורת של נגד תקיפה אווירית נכנסו אליה לדירה ומצאו שם 7 יהודים מתחבאים. כעת מתאספים כל הדיירים להחליט מה לעשות בנוגע ליהודים. אני התפטרתי מלקחת חלק במשפט הזה, ביודעי שאם אני רוצה להצדיק אותם, הם יכולים לזהות גם אותי כיהודי. והסברתי שכנוצרי אני לא רוצה לפגוע באף אחד וכפולני אני עושה בדיוק ההפך ממה שהגרמני מבקש. וכאן אם הגרמנים דורשים להסגיר לידיהם את היהודים אנו לא צריכים לעשות זאת. כיוון שהכרתי את אופי הדיירים, הצעתי להם לקחת את הכסף אצל היהודים ולשחרר אותם לחופשי. "בית משפט" זה החליט לצערי אחרת, הם לקחו אצל היהודים את כל החפצים בעלי הערך. ב-5.00 לפנות בוקר הביאו אנשי משטרה פולנית ואח"כ משטרה גרמנית ולקחו 3 נשים, 2 גברים ו-2 ילדים, כולם בידיים מורמות.

בעומדי ליד החלון ראיתי שעושים עליהם שוב חיפוש. פני היהודים היו חיוורים וכל הבעתם אמרה כניעה לגורלם. קשה עוד יותר היה הרושם של הילדים. הפולנים שעמדו מסביב דיברו רק שצריך לקשור ליהודים את הידיים, כדי שלא יוכלו לברוח. אחרי החיפוש לקחו אותם, אחת הנשים שעמדה אחרונה החלה לאט לאט להוריד

את הידיים ורצתה להתערבב בתוך הקהל הפולני. היה לי הרושם שאחד הגרמנים שם לב, ומעמיד פנים שאינו רואה, אבל אישה פולניה העירה את תשומת ליבם לכך. וגם את האישה הזאת לקחו.

ב-1943 על הגברים היהודים שחיו על מסמכים אריים, התחילה אקציה שקטה, להרחיק את ההוכחה ליהדותם - ברית המילה. הייתה אחת מהסיבות העיקריות, היו בסכנה בכל רגע. במחיר של 5000 עד 10.000 זלוטס, רופאים ביצעו ניתוחים (הניתוח היה להוריד את העור, לתפור, לתלות משקולת ל-8 ימים כדי שזה יתחזק אחר כך העור התבהר ונהיה אחיד, או לא) הדברים הגיעו לידי כך לאבסורד, אנשים התרוצצו מבלבלים מחפשים רופאים זאת הייתה שאלת חיים. כאשר נשים יהודיות פגשו גברים שאלו: האם ביצעת את הניתוח, אם כן תראה לי איך זה נראה, והיו מראים. הפחד היה נורא, עד היום אני מרגיש את הנגיעה על כתף שמאל והפניה בבקשה תיכנס לשער PAN POZWOLI DO BRAMY.

ב-5.11.1943 החבר שלי צוויליך חיים נעלם, הוא הלך ל"סענדלק לפאווישלע (שכונה בורשה) לקבל מסמכים עבור יהודים. אני חשדתי באיוונסקי הידוע, כתב בעיתון מחתרתי, אשר חשד בצוויליך שאינו יהודי בשל המבטא הלא נכון שלו בפולנית והסגיר אותו לידי הגרמנים.

כפי שנודע לנו אח"כ מקוסובסקי יהודי, שעבד לצד הגרמנים (אני אספר אח"כ), הגסטאפו ירו בו. בוורשה נהוג היה JRZYNAULKE (ה צו-טל) זה היה גוף מיוחד שעזר לגסטאפו. עבדו איתם שלושה יהודים: קוסובסקי, אינזש הוניגויל ויהודי נוסף שאת שמו אני לא יודע. נפגשתי עם קוסובסקי בפעם הראשונה בחנות ממתקים כשהיו צריכים לשחד כדי לשחרר אישה יהודיה גורפינקל שנפלה לידי הגסטפו ולא רצתה להודות בכך. בפעם השניה ראיתי אותו בבית היין בוילטשע. היה מקום מפגש של עסקנים מהתנועה הלא לגאלית לשם נהגו להביא חומר כתוב לא לגאלי להפצה. פעם אחת בהיותי שם הבחנתי בקוסובסקי שהתבונן סביבו. אני נתתי סימנים שיזהרו, אבל לאחר זמן מה הקהל הוקף ע"י אנשי הגסטאפו והרבה אנשים נעצרו. אח"כ קוסובסקי נורה למוות ע"י תנועת המחתרת כשהוא נסע בריקשה.

ב-1943 התחילה אקציה חדשה, שמטרתה, לתפוש יהודים שחיו על מסמכים אריים. נפוצה שמועה שהגרמנים שולחים את היהודים לחו"ל. איך השמועה התגלגלה קשה לדעת, עובדה שהאקציה הייתה בהשראת קוסובסקי, נוהלה באותו אופן, והתהלכה וורסיה, שאמרה כי היותוהגרמנים רצחו יהודים רבים(מארצות דרום אמריקה) וארצות אלה דורשות חזרה את היהודים, שולחים הגרמנים לחו"ל במקומם יהודים אחרים האקציה בוצעה ע"י שלושת משתפי הפעולה היהודים שעבדו ב-"דרייצעטל". בכדי להגיע אל ה"אושר" היו צריכים פרוטקציה ולשלם הרבה כסף. היהודים שנרשמו לזה נאספו במלון "פלסקו" בתנאים טובים מאוד. היהודים התהלכו חופשיים ברחובות עם סימונים של יהודים מחו"ל על הבגד. במשלוח הזה הייה גם איזא פרידברג – גביר מלודז'. הייתה אחיינית של מי שהיה דעפוטאט פארטגלאס, הצעתי לה לקחת אתה את היא אמרה שלא משנה לה, היא חייבת לנסוע כי לבעלה מראה יהודי טיפוסי וכל הזמן חי בפחד. מאוחר יותר נודע לי שהמשלוח הזה הגיע לטרבלינקה והאנשים הומתו שם בגז.

לאחר שצויליך ניספה. בצעתי בעצמי את הפצת החומר ותשלומי הכסף עד פברואר 1944 ולא סחטו אותי כספית אף פעם אחת.

בינתיים התרחש מקרה שגרם למעסיק שלי לחשוד בי שאני יהודי. כך זה היה, ביום מסוים עבדתי במיון מסמכים, למשרד נכנס מנהל של חברה פולני ממוצא גרמני פולקס דויטש MICHAEL (אח שלו נלחם בצבא הפולני באפריקה) בשמחה רבה סיפר שבלכתו ברח' קרוכמלנה הוא הכיר במקרה את המנהל לשעבר של חברת הנעלים היהודית – אברמסקי. היהודי ניסה לברוח אבל הגרמנים והפולנים חסמו את דרכו מכל הצדדים וירו בו במקום.

הסיפור השאיר עלי רושם כבד, נהייתי חיוור והתיק נפל לי מהיד. באותו רגע הגיע המעסיק שלי אינזש סטדאלצקי, שהבחין בהכל. אח"כ, סיפרו לי, התעורר אצלו חשד שאני יהודי. הוא לא דיבר על כך, אבל אני הרגשתי זאת. בכל פעם שהיו שמועות על יהודים ואני הייתי נוכח – הוא לא הרשה לדבר.

ב-2.2.1944 טלפנו אלי ואמרו שאבוא לסנדלק לקבל חומר כתוב והוראות איך לחלק בין היהודים ה"אריים" את הכסף לחודש פברואר. בדרכי חזרה למשרד ברח' פאשא

באו מולי שלושה אנשים ואחד מהם הביט עלי במבט חודר מיד ראיתי שהוא סחטן כספים. עשיתי כמה צעדים וראיתי ששלושתם הולכים אחרי. חוסמים את דרכי ודורשים מסמכים, הציגו תג של המשטרה, בדקו את המסמכים שלי, אמרו שהם בסדר, אבל ציינו " שהעניינים שלי אומרות שאני יהודי" והציעו לי לתת תשלום כופר, הכחשתי שאני יהודי והם הציעו לי לפתור את העניין ולהראות להם...סימן (לא יכולתי להראות להם) היו עלי 500 זלוטס, נתתי להם.

הם לקחו את הכסף ואמרו שזה מעט "ובסכום כזה הם כבר הרבה יהודים העבירו לגסטפו" לא היה לי מוצא אחר וביקשתי מהם לקחת אותי לרח' זלבר 4. גרה שם מכרה שלי נוצריה, שהתכוונתי לקבל ממנה סכום כסף, הם ליוו אותי לדירה והמתינו ליד הכניסה בזמן שנכנסתי. אחרי זמן קצר יצאתי אליהם עם 2000 זלוטי ונתתי להם. הם התייעצו ביניהם קצרות ואח"כ לקחו את הכסף והמסמכים שלי. שניים הלכו ואחד ביקש ממני להתלוות אליו כשהגענו לקצה החשמלית ב"קרקובר פארשטאט" הוא הזמין ריקשה, התיישבנו בה, תוך כדי הוא אמר לי בקצור שזה המקום של הגסטאפו וכאשר הריקשה זזה, המלווה שלי הכניס את ידו לתיק ואמר לי כך: על כל ניסיון בריחה שלי, הוא מיד יורה בי, במקום. הייתי בטוח שהוא רק רוצה להפחיד אותי ושאין עליו נשק. הייתי מנסה לברוח אבל ראיתי ברח' קרקובר כל כך הרבה פולנים, שכל ניסיון שלי לברוח ייגמר באופן טראגי. הייתה מספיקה צעקה אחת "תפשו יהודי" והכל היה אבוד. התחלתי לבקש ממנו שישחרר אותי וכל הזמן הוא ענה "תגיד מילה חכמה". אף פעם לא אשכח את פניו אומר זאת, הגענו ל"עליא שוכא" עד ה-שלאגבאנד שם היתה הכניסה לגסטפו ובכניסה עמדו שני אנשי גסטפו עם נשק ביד. ירדנו מהריקשה ומיד שני אנשי הגסטפו התקרבו לקבל אותנו, הם כבר היו כשני צעדים מאתנו וכאן קרה נס נשמעה סירנה ואנשי הגסטפו חזרו בריצה לפתוח את השער ולהכניס שיירה שלמה של מכוניות שהגיעה באותו רגע. (זה היה ביום שהרגו את קיטשרן, המפקד של הגסטפו וכעת אנשי הגסטפו חזרו מהלוויה), באותו רגע פניתי שוב לסחטן הכספים, תראה זה ממש נס משמיים, אל תמסור אותי לידי הגסטפו, תקבל 10.000 זלוטס, התשובה הייתה: כמה זמן ייקח לך? הבטחתי לו לעשות זאת מהר, נכנסנו לריקשה ונסענו חזרה לרח' זשוכא 8, גרה מכרה שלי אלמנה של מפקד, ממנה לקחתי את הכסף ומסרתי לו, הוא גם הוריד לי מהיד שעון יד וכפפות, לחץ לי את היד ואמר אתה יכול לנוע חופשי בוורשה מבחינתנו לא יקרה לך דבר.

את סחטן הכספים פגשתי בוורשה אחרי השחרור ב-1945. הייתי ברחוב עם אשתי ופתאום ראיתי אותו, השארתי את אשתי עומדת ושוחחתי אתו, (בלי להסגיר את

עצמי מיד)באותו זמן ניגשה אל אשתי מכרה יהודיה , שהקשיבה לשיחה שלנו וכאשר הוא הבין במה מדובר, היא אמרה לו ללכת אתה היא ליוותה אותנו ל- U.B. (משרד ביטחון)

לאחר ששמע אותי שאל אותי החוקר אם יש לי עדות? עניתי לו , לא ידעתי שלחיות על מסמכים אריים אני צריך לדאוג לעדות שאני יהודי בזמן הסחיטה, אבל את פניו חרטתי בזיכרוני שאני אף פעם לא אשכח, זה מעט עזר, ואחרי שכתבו פרוטוקול, שחררו אותנו.

במרץ 1944 פנה אלי מכר שלי פולני –מדפוס AK כדי שאשיג לו 15-20 אוטומטים (הוא ידע שאני יהודי) פניתי למכר שלי RADIAN (שלאחר מכן נודע לי שהוא פולקס- דוייטש שהיה לו אב חורג) שעבד במשטרה ודרכו הוא הבטיח להשיג לי את האוטומטים עבור כסף.

ב-4.4.1944 נכנסו לדירתי שני גברים, ואמרו את שמו של ROMAN ההודעה הייתה חשובה עד כדי כך , שהם ביקשו משקה חריף לשתות, כשהתברר שבבית אין משקה חריף, הם הלכו להביא וחזרו עם אדם שלישי, בריא וגבוה, כאשר הם פנו אליו "תוציא את הבקבוק" הוא הוציא אקדח גדול ודרש ללכת אתם. כאשר יצאנו, הם אמרו לי "אם אתה יהודי ובנוסף לכך אתה סוחר בנשק, יש לך הרבה כסף". התיישבנו בתוך כרכרה, תוך כדי נסיעה הם הציעו לי סכום של 100,000 זלוטי ברגע מסוים ביקשתי מהם לאפשר לי לרדת לשתות, הם עצרו את הכרכרה ונכנסו למסעדה, נתנו לי לאכול ולשתות ובינתיים דובר בקשר למחיר.(בזמן המיקוח הם אפילו לקחו אותי לספר להתגלח, שחלילה לא יהיה חשד שאני נראה כיהודי), התפשרנו בקשר למחיר על סכום של 30.000 זלוטי שאני צריך להשיג תוך זמן קצר. תוך כדי דיבור הם הציעו לי להיות סוכן שלהם, שאתן להם כתובות של יהודים עשירים החיים על מסמכים אריים. הם יקבלו כסף ואני אקבל 30% , בהתחשב בזאת שיש להם כבר יהודים כאלה, אני הבטחתי להם כדי שיהיה להם אינטרס לחכות עד שאקבל את הכסף הנחוץ עבורם.

אחרי מאמץ רב, הצלחתי לקבל את הכסף וקבעתי אתם להיפגש למחרת, החלטתי שאני מוכרח לקחת דירה שממנה לא אצא יותר לרוב, כי כל רזרבות הכסף שלי אזלו.

בהגיעי הביתה התברר לי שהם ביקרו בביתי עוד לפני שנפגשנו, ולקחו כל מה שהיה בעל ערך ואז עברתי לגור למוקוטוב, גרתי בתנאים מאוד קשים, כל היום סגור בבית, אפילו לשירותים הלכתי רק ב-12.00 בלילה על קצות האצבעות. כדי שלא יראו ולא ישמעו אותי, לאחר חודש עברתי לגור בדירה חדשה, בפרגה, רח' ווליסטא. גר שם יהודי עם ילד קטן, לאחר שגרתי שם חודש באותם תנאים קשים כמו בדירתי הקודמת, ביוני עברתי לגור ברח' רודנאווסקע 11. שילמתי 2500 זלוטס לחודש. כסף קיבלתי באופן קבוע מסנדלאק, את הקצבה החודשית עבור היהודים מהארגון קיבלה אישתי.

ב-1.7.1944 קיבלתי במשלוח מ-Z.F.N מקרן יהודית בינלאומית 2000 זלוטס בתור הכרה על עבודתי.

בדירה שגרתי גר גם החתן של בעל הבית – שעבד עבודה שחורה – אדם רע ואנטישמי שבעד שום מחיר לא רצה להתעסק עם יהודי, ורק תודות לכך שהיה שחקן קלפים ואני תוך כדי משחק אתו הפסדתי כספים ואז הוא נהיה טוב אלי.

ב-1.8.1944 פרץ בוורשה המרד הפולני, המרד בפרגה חוסל תוך כמה ימי קרבות והגרמנים גירשו את כל הגברים מפרגה, כאשר הגיע הצו הגרמני שכל הגברים באזור שלי צריכים לבוא עם מטפחות לבנות ביד, אני פחדתי להתייצב – פניתי לבעלת הבית שלי בבקשה שתעזור לי למצוא מחבוא, היא ענתה לי בקרירות (זה היה חוסר הבנה מה שהיה ביום הראשון) של המרד. אני הלכתי לטארגוועך במחשבה להגיע לשיקורסקי, אבל ביום השני טרגוועך הוקפה בגרמנים לקחו את כל הגברים, היינו מוכרחים לעבור עם הכרטיס ביד לעבוראת הס.ס. אשר לכל אחד הביטו בעיניים.

ב-24.8.1944 הובילו את כולנו לבנות ביצורים ולחפור עמדות ב- גאדלאוועך, זה היה 8 ק"מ מהחזית הסיטואציה שלי הייתה נוראה מפני ש-המון, זה שפגשתי אותו

בעבודה יוודע לו שאני יהודי, הייתי אבוד. תודות לעזרתה של אישתי, הצלחתי עוד יומיים לעבור את חוטי התיל מסביב ולחזור לדירה, הוצאתי את הקפיצים מהמזרון, כך התחבאתי עד 14.9.1944 כשהרוסים נכנסו לפרגה.

כשחזרתי לדירה הבחינה בכך בעלת הבית שחשדה בי שאני יהודי ודרשה תשלום, לאחר קשיים רבים הצלחתי לשחד אותה בסכום כסף והבטחתי לה שכאשר הרוסים יכנסו לעיר אני אפצה אותה.

ב-14.9.1944 בשעה 6.00 בבוקר נכנס הצבא האדום לפרגה, הם התחילו לירות על האזור מכל הכיוונים, והרף ההזהרות שנרד למרתפים להתחבא, עמדתי מאושר ברחוב. לחצתי ידיים והתנשקתי עם חיילים וקצינים מהצבא האדום ואז נפצעתי ע"י פגז בעין, אחרי שעברתי בתי חולים של הצבא הרוסי, בנובמבר העבירו אותי לבית חולים פולני ב- שדליץ. שם טיפלו בי טוב עד שהחלו לחשוד בי שאני יהודי. אז פתאום לא היה יותר מה לעשות איתי ושחררו אותי מבית החולים. אחרי זה המשכתי עוד לחיות כנוצרי ומילאתי שורה של תפקידים בכירים.

באפריל 1945 שלחו אותי כמנהל של קבוצה של אינדוסטרו-מיניסטרים ל-פאמירן. בעבודה בין העובדים הקרובים שמעתי "יהודים יהודים" כל כך הרבה, שיותר לא יכולתי לסבול. חזרתי לוורשה, והודעתי למי ששלח אותי לעבודה הזאת (יהודי בשם וישליצקי) שיותר איני יכול לעבוד. כאשר הוא ניסה לשכנע אותי שאיני נוהג נכון, אמרתי לו, שאם היה יוצא לו לעבוד יחד עם האנשים, גם הוא היה מגיע לאותה מסקנה, שאין מה לעבוד עבור פולין.

מיוני עד ספטמבר 1946 עבדתי בעבודות שונות, בשמי הפולני. מרסנטייל ו- נודרשלזיין - חברים שלי לא חשדו בי שאני יהודי ובנוכחותי דיברו בחופשיות על יהודים וגלו את יחסם השלילי ליהודים. באותו זמן אותם פולנים שעבדו עם יהודים היו ביחסים טובים. החיים כלא יהודי הוכיחו לי כי לפולנים אין שום רגשות ליהודים, שום הבנה, רק שנאה ואין בפולין שום מקום ליהודים – למרות התנאים הטובים שאני חייתי – עזבתי את פולין ל-בייערן.